

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2021

Yıl 11, Sayı 2, ss.27-42.

Journal of Individual & Society

December 2021

Year 11, Issue 2, pp.27-42.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1020539>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 08.11.2021

Submitted: 08.11.2021

Kabul Tarihi: 24.11.2021

Accepted: 24.11.2021

Atf Bilgisi / Reference Information

GÜLTEKİN, A. & ÇELEBİ, E. (2021). Spinoza Ontolojisi Bağlamında Yapay Zekâ Ve Bir Duygu Varlığı Olan İnsan Üzerine Bir Değerlendirme, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 27-42.

SPİNOZA ONTOLOJİSİ BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ VE BİR DUYGU VARLIĞI OLAN İNSAN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HUMAN AS AN EMOTIONAL BEING IN THE CONTEXT OF SPINOZA ONTOLOGY

Abdurrazak GÜLTEKİN

Öğr. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. University of Bingol, Faculty of Arts and Sciences

E-posta: abdurrezakgultekin@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4832-3258>

Emin ÇELEBİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr., University of İnönü, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department

E-posta: emin.celebi@inonu.edu.trORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8548-3811>

Öz

Günümüzde yapay zekâ çalışmaları ile birlikte yepyeni bir ontolojik paradigmanın eşiğine geldiğimiz açıktır. Varlık, bilgi ve değer döngüsünde

1 Bu çalışma, "Spinoza Ontolojisi Bağlamında Yapay Zekânın İmkânı" başlıklı Doktora tezimizden üretilmiştir.

vücut bulan bu değişimlerden en çok etkilenen ise kuşkusuz hem özne hem de nesne rolünü ifa eden insandır. İnsanın kendisine rakip olabilecek gelişmelere imza atan yapay zekâ teknolojilerinin felsefi olarak değerlendirilmesi gerekliliği önümüzde durmaktadır. Ne var ki düşünce tarihinde bu konunun felsefi bir perspektifle değerlendirmeye imkân veren klasik ontolojilerin varlığı oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda öne çıkan ontolojilerden biri bize göre Spinoza'nın mekanik, deterministik ve monist ontolojisidir. Bu çalışmada Spinoza ontolojisinin karakteristiği ile yapay zekâ ontolojilerinin paralellik arz ettiği ileri sürülecek ve söz konusu zorunluluğun bir duygu varlığı olan insanın özgürlük ve eylemsellik durumunu da kapsadığına vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Spinoza, Yapay Zekâ, Üç Robot Yasası, Manevi Otomat, Duygu.

Abstract

Today, it is clear that we have come to the threshold of a new ontological paradigm with artificial intelligence studies. Undoubtedly, the person who is most affected by these changes embodied in the cycle of existence, knowledge and value is the person who performs the role of both subject and object. We are faced with the necessity of philosophical evaluation of artificial intelligence technologies that can rival humans. However, the existence of classical ontologies that allow to evaluate this subject from a philosophical perspective in the history of thought is quite limited. In this context, one of the prominent ontologies is Spinoza's mechanical, deterministic and monistic ontology. In this study, it will be argued that the characteristics of Spinoza's ontology and artificial intelligence ontologies are parallel, and it will be emphasized that the necessity in question includes the freedom and activism of the human being as an emotional being.

Keywords: Spinoza, Artificial Intelligence, Three Laws of Robots, Spiritual Automat, Emotion.

Giriş

‘İnsanı diğer varlıklardan ayırt eden temel niteliğin ne olduğu’ sorusuna düşünce tarihi içerisinde farklı veçhelerden cevaplar verilmiştir. Bu cevaplardan en yaygın olanı ve neredeyse üzerinde ittifak edileni, ‘insanın akıllı bir varlık olduğu’ biçimindedir. Akıllı olmanın içinde kuşkusuz, düşünmek, öğrenmek ve konuşmak gibi birbiri ile bağlantılı temel hususiyetler vardır. Öte yandan insanoğlu bu temel hususiyeti ile sair varlık alanlarını değerlendirir, yorumlar ve anlamlandırır. Gerçekte bütün diyalektiğin zemini ve kaynağı insan olduğundan bütün tartışmalar doğrudan insanın etkisi altında ve insanı etkileyen mahiyettedir. Bu ilişkinin keyfiyeti mucibince bütün var olanlar farklı ontolojik paradigmalarda içerisinde söze konu edilmiş olur. İster düalistik mukayese temelli bir tasarım ister monizm temelli bir tasarım olsun her türlü kavrayış biçimine, düşünce tarihi içinde karşılaşmak mümkündür. Her açıklama tarzı kendi bağlamı içerisinde sistem, Foucaultcu terminoloji ile ifade edecek olursak bir episteme olarak tezahür eder.

İçinde bulunduğumuz çağın, bizi tarihte benzeri görülmedik bir episteme ile yüzleştirdiği açıktır. Yapay zekânın bilişsel varlık olarak telakki edildiği ve artık yeni bir ontolojik evren veya paralel evrenlerden bahsedilmektedir. Yukarıda insana özgülediğimiz temel hususiyetlerin bir makine tarafından da gerçekleştirilebileceğine dair pratikler gittikçe yaygınlaşmakta ve var olanların ontolojik temyiz sınırının bulanıklaştığı bir çağa tanıklık etmekteyiz. Sanal olan ile gerçek olanı birbirine yaklaştıran algoritmaların, hayatın bütün alanlarında yaygın olarak sahne alması ile insanın biricikliğinin yanı sıra insanın ilişkili olduğu ve de bütün varlık, bilgi ve değer sahası da tekrar yeniden tanımlanmaya doğru yol almaktadır. Bu durum aynı zamanda homo sapiens’ten post human/trans human’a doğru gelişen bir süreç olarak tartışmaların odağını teşkil etmeye başlamıştır.

İnsan gibi son derece karmaşık bir organizmanın bütün fonksiyonlarının bir makinaya yüklenebilirliği veya bir makinanın insanın yerine ikame edilmesi bir problem olarak tartışılmalıdır ve nitekim tartışılmaktadır. Özellikle bir duygu varlığı olan insanın değişken yapısının veya

öngörülemez halet-i ruhiyelerinin bir makine tarafından taşınabilip taşınamayacağı ve bu bağlamda bu soruya verilecek yanıt, aynı zamanda yeni bir ontolojik evrenin imkânına da müteallık olacaktır. Kuşkusuz bu soru ve sorunlar felsefenin bigâne kalamayacağı soru(n)lardır. Antik dönemden günümüze değin birçok farklı ontolojik yaklaşımların olduğu aşikârdır. Bu yaklaşımlar içerisinde 17. yüzyıl filozoflarından Baruch Spinoza'nın bütüncül ontolojisinin nevezuhur durumu yorumlamaya imkân tanıyacağı varsayımı, bu çalışma için temel saik olmuştur.

Spinoza, bilinç ve fiziki dünyayı aynı mekanizma içinde örgütleyen mekanik bir ontoloji ortaya koymuştur. Bu ontoloji kuşkusuz varlığa dolayısıyla da insana dair farklı tanımlara ve değerlendirmeler yapmaya imkân veren bir mahiyete sahiptir. Spinoza düşüncesinde sonsuz sayıdaki sıfat ve modusların (tarz, tavır, değişki) tek bir kaynağa irca edilmesi, bu sıfat ve modusların hem tezahürü olan hem de kendisinde tezahür ettiği insanın karmaşık yapısının anlaşılabilmesine yönelik elverişli bir açıklama teşebbüsü olarak değerlendirilebilir. Erdem, mutluluk, özgürlük, ruh, beden gibi maddi ve manevi öğelerin Tanrı/Doğa/Akıl ile ilişkilendirilmesi, aynı zamanda insanı eşitlerden bir eşit olarak görmek anlamına gelmekte ve bütün bağıntıların aynı mekanizma ile çalıştığına işaret etmektedir. Bize göre bu belirlenim fikri, yapay zekânın algoritmik belirlenmişliğinin felsefi olarak tartışılmasına zemin hazırlayan en önemli noktadır.

I. Ana Hatlarıyla Spinoza Ontolojisi ve Yapay Zekânın Ontolojik Düzlemi

İşin başında ifade etmek gerekir ki ontoloji, felsefede varlık bilimi anlamına gelir. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte yapılan ayrımı paranteze alacak olursak metafizik ile özdeş bir kavramdır. Son yıllarda ontoloji kavramı, çoğul olarak yapay zekâ ve bilgi sistemleri bağlamında da sıklıkla kullanılmaktadır. Semantik Web'in gerçekleştirilmesinde kullanılan anahtar terim olan ontolojiler, farklı araçlar (yazılım ve insanlar) arasında iletilebilen bilgi kaynaklarının makine tarafından işlenebilir bir semantiğini sağlamak için geliştirilmiştir. "Ontoloji belli bir

alandaki bilgilerin paylaşımını ve yeniden kullanımını sağlayan kavramlaştırmaların açık bir biçimde tanımlanması ve kullanılmasıdır. (Türkyılmaz, 2008: 325; Fensel, 2001: 11). Kuşkusuz konumuz, yapay zekânın kendi bilimsel evreni için kullanılan ontolojiler değildir ancak gelinen noktada oluşan kavramsal şemanın ne denli iddialı olduğunu göstermesi açısından bu açıklamayı gerekli gördük.

Mantıksal bir temelde geometrik bir yöntemle yapılan analizler üzerinden inşa edilen Spinoza ontolojisinde doğa yasası, Tanrısal yasa ve akıl yasası aynı şeyi imler. Dolayısıyla bu üçünün bilgisine sahip olmak bilgelik ve erdem bilgisine sahip olmak, Tanrı'nın bilgisine sahip olmakla aynı anlama gelmektedir. Var olanların zuhuruna kaynaklık eden Tanrı ya da Doğa'nın da her daim olduğu gibi olma zorunluluğu dolayısıyla özgürlüklerinden bahsetmenin yarattığı mantıksal çelişki-den ötürü müdahaleci bir öznenin varlığını yadsıyan Spinoza için olan şeyler olması gerektiği gibi ve sonsuzca etkileşimle ortaya çıkmaktadır. İnsan Tanrı'nın var olma zorunluluğuyla ortaya çıkan moduslardan bir modustur bu yüzden o Tanrı'nın zorunluluğuna tabidir. İnsan, eylemlerini zorunlulukla gerçekleştirdiği için onda da o ya da bu şeyi seçme özgürlüğü bulunmamaktadır. Çünkü irade, Spinoza'ya göre zihinden başka bir şey değildir. Zihnin oluşması Spinoza felsefesinde beden et-kileşimine bağlı olduğu için bedensel etkileşimin fikri, zihni oluşturmaktadır. Bu durumda insanın iradesi bedensel etkileşimle belirlenmektedir. Bedensel etkileşim, nedensel yasaya tabi olduğu için Spinoza felsefesinde insan iradesi, nedensellikle belirlenmiş Tanrısal yasanın dışına çıkamamaktadır.

Spinoza'nın ontolojik birlik fikri ile yapay zekâ çalışmaları arasında doğrudan bir ilişki kurmamız mümkündür. Nörobilimsel çalışmalarla beslenen yapay zekâ, özellikle derin öğrenme ve yapay sinir ağları sayesinde gelişmektedir. Söz konusu çalışmalarla insanın beynindeki nöral ağlara benzer bir yapı, makinelerle kurulmaya çalışılmaktadır. Bu vesile ile insanın düşünsel faaliyetleri, yapay zekâ destekli makineler tarafından da kurgulanmak istenmektedir. Nöral ağların insan benzeri bir zihin tasarımı fikrinin felsefi temelleri Spinoza'nın ontolojisinden çıkarılabilir. Çünkü Spinoza'nın zihin anlayışı ile yapay zekâ destekli

makinenin davranışı arasındaki farklılığın tespiti hayli güçtür. Donanım ve yazılımın birleşimiyle meydana gelen bilgisayarın hareket eden bölümü donanımı temsil etmektedir ki bu insan bedenine benzetilebilir. Bunun yanında donanımı harekete geçiren yazılım ise zihne benzetilebilir. Donanım, yazılım tarafından verilen algoritmanın dışına çıkabilecek bir özgürlüğe sahip değildir, zorunlulukla eylemektedir. Yazılım bu anlamda bir zihni, algoritma ise bilinçselliği ifade ediyor diyebiliriz.² Yazılım algoritmanın işlevsel olduğu genel alanı temsil etmektedir. Robot yazılım ile belirlenen bir kuralın dışına çıkamaz. Yani bu kuralı yaşamak zorundadır ancak yeni durumlarla karşılaşan robot, algoritması belirlenmemiş bir durumla karşılaştığında yine kuralla belirlenmiş yeni bir algoritma kurabilir, bu durum kuralların dışına çıkamayan ancak yeni duruma kural üretme özgürlüğü tanır. Algoritma üretmeye odaklanmış yapay zekâ kendisini özgür hissedebilir, davranışları itibarıyla yeni algoritma ürettiğini ifade edebilir, ancak bu yine başka bir algoritma sayesinde olduğu için her zaman bir zorunluluğu yaşayacak

- 2 Zihnin en önemli işlevi bilinçtir. Bilinçli olmayı sağlayan unsur zihindir. Spinoza felsefesinde zihnin fikirden başka bir şey olmadığı bilinmektedir. Bu durumda fikir, aslında bilinçliliği temsil etmektedir. Bilincin kendisini var kıldığı zemin zihni temsil etmektedir (Göktaş, 2011 s. 45). Aynı doğrultuda değerlendirdiğimizde yazılımın algoritmaya karşı konumu zihinle bilincin konumu gibidir. Yazılım tüm programlamaya verilen genel bir addır. Bu anlamda yazılımın genel olarak zihni temsil ettiği söylenebilir. Yazılım algoritmanın kendisini var kıldığı ve işlevinin yerine getirmek için zemini temsil etmektedir. Yazılım olmadan algoritmanın kendisini var kılabileceği zemin bulunmamaktadır. Algoritma yazılımın kendisini gösterme biçimi olarak algılanmaktadır. Yazılım içeriksiz kendi başına var olamaz. Ancak algoritma ile mümkündür. Bu yüzden algoritmanın kendisini var kılmada yazılım ile mümkündür. Yazılım, algoritmayı içerisine alan genel bir kavramdır. Bir işin nasıl yapılacağını belirleyen işlemler dizisi olarak bilinen algoritmaların tamamını temsil etmektedir. Algoritma sadece bir işi yapmaya yöneliktir ve her bir iş için ayrı bir algoritma kurulmaktadır. Bu durum zihnin fikirlerin toplamı olmasına benzetilebilir. Evrendeki şeylerin sayısınca kavramlar yani fikirler bulunmaktadır. Bu fikirler kendilerini zihinsel bir süreçte var kılmaktadırlar. Bu durumda zihin hem kavram hem de genel anlamıyla zihin olarak anlaşıldığı gibi yazılım hem bir eylemi gerçekleştiren algoritma hem de yazılımın kendisi olarak anlaşılabilir. Algoritmalar kendi kendilerini yazılımdaki diğer algoritmalar ile denetlemektedir. Bir eylemi gerçekleştirirken yeni hamle yapmak diğer algoritmalar ile etkileşimi gerekli kılmaktadır. Aynı şekilde insan fikirlerle düşündüğü içi bir fikrin doğruluğu diğer fikirleri gerekli kılmaktadır. Diğer fikirlerle etkileşim içerisinde olmak düşünmeyi göstermektedir.

gibi görünür. İlk algoritmanın kendisini hareket ettirdiğini fark eden algoritma o algoritmanın belirlediği zorunlulukla eylemde bulunmaktadır.³ Bu durum tıpkı Spinoza'nın nedenler zincirinde Tanrı'nın tüm nedenlerin ilk nedeni olması gibidir. İnsan bu nedenler zincirine bağlı kalarak eylemde bulunmaktadır, bu bakımdan algoritmanın nedensel ilişkisine benzetilebilir.

Spinoza'nın felsefi sisteminde bu anlamda bir sorumluluk ancak zorunluluk bilinciyle ortaya çıkmaktadır. Özgür irade sahibi olmayan insan tıpkı bir robot gibi mekanik yasalara göre nedensel ilişkilerle eylemde bulunduğu dikkate alındığında, özgürlük sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda özgürlükten bahseden Spinoza'nın özgürlük anlayışının eylemlerinde irade gösterme olmadığı ortadadır. Ona göre özgürlük, duygusal baskıdan kurtulmaktan başka bir şey değildir. İnsanın diğer varlıklarla ilişkisinde meydana gelen duygusal baskıdan kurtulma durumu olarak anlaşılan özgürlük duygu konusunun irdelenmesini gerekli kılar. Bu durumda; duyguların kaynağı nedir? Duygu türleri nelerdir? Yapay zekânın duygusu mümkün müdür? gibi soruların cevaplanması gerekir. Şimdi bu sorulara Spinoza'nın felsefesinde cevap arayalım.

II. Spinoza Felsefesinde Ana Hatlarıyla Duygu Sorunu

Spinoza'ya göre duygular davranışlarla doğrudan ilişkilidir. Çünkü insanların dışsal etkileşimleri duyguların oluşmasına neden olmaktadır.

3 Yazılım, algoritma ve algoritmanın zemini olarak anlaşılmaktadır. Bu bir nevi zihin ve fikir olarak anlaşılabilir. Yazılım genel bir kavrayış olarak ifade edilirken, algoritma yazılımın işlevselliğini temsil etmektedir. Algoritmanın işlemesi de donanımı harekete geçirmektedir. Yazılım ve algoritma arasındaki ilişki zihin, bilinç ve zekâ arasındaki ilişki gibidir. Çünkü yazılım algoritma ile bazen aynı anlama gelirken algoritmaların tamamının zeminini de ifade etmektedir. Algoritma bir eylemin yapılmasını sağlayan sıralı mantıksal dizilim iken tüm işlemleri bir tür algoritma ile kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda yazılım algoritmaların bir tür süreçlerini ve bütünü kapsamaktadır. Ama aynı zamanda aynı anlama gelecek şekilde de anlaşılmaktadır. Bununla aynı şekilde bilinç ve zekâ da zihnin bir tür etkinliği veya benzeri olarak anlaşılmaktadır. Bilinç özellikle kendi içindeki bir şeyin farkında olma niteliği veya durumu, bir dış nesnenin, durumun veya gerçeğin bilincinde olma durumu veya olgusu olarak da bilinmektedir. Bununla birlikte duyum, duygu, irade ve düşünce ile karakterize olma durumu olarak bilinen zihinle aynı anlamda da kullanılmaktadır.

Bu etkileşimde meydana gelen duygular insanın köleliğinin yegâne sebebidir. Spinoza tözün hallerini affectio, duygulanışın çoğulunu ise affectiones ile ifade eder. Affectiones Tanrı'nın tezahürlerini temsil etmektedir. Tanrı'nın görünüşleri olarak ifade edilen affectio “dış bir etki sonucunda, zihin ve beden durumunda meydana gelen değişim” şeklinde tanımlanmaktadır. Affectus olarak ifade edilen duygu kavramı zihinsel ve bedensel değişimleri temsil eder. Bu etkileşimler etkinlik ve edilginlik olarak birbirinden ayrılmaktadır. Ona göre “insanın yaşadıklarının bir sonucu olan heyecanları, coşkuları, arzuları, kısacası zihinsel ve bedensel değişimidir. Bu değişimin nedeni (causa) insanın kendinden kaynaklanmıyorsa, meydana gelen duygu edilgin bir duygudur (passio); değişimin nedeni insanın kendisinden kaynaklanıyorsa, meydana gelen duygu etkin bir duygudur (actio)” (Spinoza, 2016, s. 365-366). Spinoza'nın felsefi sisteminde zihinsel duyguların etkinlik ve edilginlik durumları insanın özgürlüğünü belirlemektedir (Beşler, 2009, s. 94). Çünkü etkinlik kendine egemen yaşama durumu, edilginlik ise bağımlı yaşama durumlarını ifade eder. Özgürlük aklın emrinde yetkin ve etkin bir şekilde yaşamakla mümkündür.

Atıf'a göre (2015, s. 143) bedenin etkileşimlerinde meydana gelen duygularda zihin, etkin olmak ister, edilgin olmak istemez. Spinoza'ya göre etkin ve edilgin olarak ayrılan duygulardan edilginlik tutkuyu ifade eder (Beşler, 2009, s. 108). Spinoza'ya göre bedensel etkileşimden ayrı olarak zihinsel etkileşim de bulunmaktadır. Çünkü bedensel etkileşimin tabi olduğu yasalar ile zihinsel etkileşimin tabi olduğu yasalar aynıdır. Bu yüzden zihinsel duygulanış affection, zihnin duygulanmış hali ise effecte'dir. Bunlar zihnin moduslarını temsil etmektedir. Spinoza'ya göre zihin nasıl ki bedenin etkileşiminin fikri ise duygular da bedensel duygulanımlarının fikri olarak anlaşılmalıdır. Bu etkileşimler bedenin etki gücünü azaltıp arttırmaktadırlar. Bedenin gücünü azaltanlar zihinsel gücün de azalmasına neden olmaktadır, bedensel gücü arttıranlar zihinsel gücünde artmasına neden olmaktadır (Ramond, 2014, s. 29). Bedensel gücün azalması keder duygusuna neden olurken bedensel gücün artması sevinç duygusuna neden olmaktadır.⁴ “Bütün duygulanışlar

4 İnsanın etkileşim gücünü kudret olarak ifade eden Deleuze göre eyleme gücümüzü arttıracak şekilde diğer bireylerle etkileşim içerisinde olmaktadır. Bu etkileşim gücümüzü arttıracak etkileşim süreçlerinin arayışı arzu olarak anlaşılmalıdır.

[...] arzuya, sevince ya da kedere irca edilirler. Fakat arzu her birinin asıl tabiatı veya özüdür; öyle ise her birinin arzusu bir başkasının arzusundan, her birinin tabiatı ya da özünün bir başkasının özü ya da tabiatından farklı olduğu kadar farklıdır. Sevinç ve keder, şimdi, kendileriyle her birinin gücünün veya onu varlığında devam ettirme çabasının çoğalmış veya azalmış, tamamlanmış veya indirilmiş olduğu edilmeleridir (pasif hallerdir). Fakat aynı zamanda hem zihne hem bedene nispet edilmesi bakımından varlığında devam etmek için çaba deyince, biz iştah ve arzuyu kastediyoruz” (Spinoza, 2006, s. 177).

Sevinç ve keder duygusu iyi ve kötü kavramlarını da belirlemektedir. İyi ve kötü aynı zamanda erdem ve mutluluk kavramlarını da belirlemektedir. Sevinç kavramı, bedenin etkileşim gücünü arttırdığı için iyi olarak anlaşılır ve bu insana yarar sağladığını gösterir. Kötü ise keder verir ki bunlar insana zarar veren şeyler olarak görülmektedir (Spinoza, 2016, s. 241).

Spinoza’ya göre iyi ve kötü kavramları insanın doğasıyla ilgilidir. Spinoza her türlü haz veren, yani insanın doğasına uygun davranmasına neden olan şeyleri iyi olarak görür. Kötü ise insanın doğasına ters düşen şeyler anlaşılmalıdır (Copleston, 2013, s. 55). İnsanın doğasındaki tek istek, kendisini devam ettirmeden başka bir şey değildir. Böylece kendimizi devam ettirme isteğimize karşı olan her şey kötüdür. Spinoza’ya göre (2006, s. 139) doğada iyi diye bir şeyin olmadığı açıktır. Bir şeye karşı onu elde etmek için çaba gösteriyorsak o iyi olduğu için değil onu elde etmek istediğimizden dolayı onun iyi olduğuna hükmetmekteyiz. İyi, kötü, erdem ve her türlü duygu Spinoza’nın sisteminde her insan için benzer bedensel etkileşimle ortaya çıktığı için otomat bir zihnin varlığı düşüncesine bizi götürmektedir.

III. Otomat Zihin, Yapay Zekâ ve Duygu

İnsanın kendini devam ettirme çabasıyla ilişkili olan iyi ve kötü, sevinç ve keder, erdem ve mutluluk Tanrısal yasayla anlaşılır kılınmaktadır.

İnsanlar arzu ile deneyimleyerek başka diğer bedenlerle etkileşmektedir (2000, s. 73-74). Sadece insan bedeni değil tüm tekil varlıklar başka diğer cisimler tarafından etkileşim ve etkilenme eğilimindedirler. Spinoza dış cisimler tarafından var olmaya etkilenmemiş hiçbir tekil şeyin varolmasının mümkün olmadığını belirtmektedir.

İnsanın Tanrısal yasaya zorunlu olarak uyması, onun bir otomat şeklinde hareket ettiğini göstermektedir. Bu durum tıpkı algoritmik yasaya göre hareket eden yapay zekâyla ilişkili görünmektedir. Duyguların bedensel zorunlulukla ortaya çıktığını ifade eden Spinoza'nın felsefesi, yapay zekâ için önemli sorun olarak görülen duygu sorununun mekaniksel yorumuna imkân veriyor gibi görünmektedir. Çünkü yapay zekâ çalışmalarında duygusal durumların olmayacağına dair bir inanış gelişmektedir. Oysa Spinoza'ya göre duygular, insanın rasyonel yanının tamamlayıcı unsuru olarak görülmez aksine köleliğe neden olan en önemli sorun olarak görülür. Bu yüzden duyguların kaynağının bilincine varmak gerekir.

Spinoza'ya göre duygular, insanların birbirleri ile etkileşimlerinin nedenlerinin farkına varmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Nedenlerin bilgisi, duyguların baskısından kurtulmaya neden olmaktadır, onların ortaya çıkmasını engellemektedir. İnsanın neden eylemde bulunduğu bilinci, duygusal baskıdan kurtulmasını, zorunlulukla eylediğinin fark edilmesini sağlar. Yapay zekânın da zorunlulukla eylemde bulunması, algoritmik zorunluluğu ortaya çıkaracak ve yapay zekâ, olmak zorunda olanların meydana geldiğinin bilincinde olduğu için duygusal kölelikten kurtulacaktır.

Algoritmik zorunlulukla meydana gelen etkileşim, duyguların biricikliğini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü Spinoza'ya göre bir insanda, herhangi bir şey tarafından etkilenmemiş olsa bile, ona benzeyen birinin etkilendiği şeyden dolayı aynı duygu meydana gelmektedir. Bunu duygu taklidi olarak ifade eden Spinoza'ya göre biz, bize benzeyenlerin etkilendiği şeylerden etkilenmekteyiz. Daha açık bir ifadeyle bize benzeyenler herhangi bir şey tarafından etkilenmiş ise biz etkilenmiş olmasak bile bize benzeyen o şey etkilendiğinden dolayı o duygu bizde de meydana gelmektedir (Spinoza, 2016, s. 179). Spinoza'ya göre manevi otomat şeklinde ifade edilen zihin ile duygu taklidi sonucu meydana gelen duyguların, benzer nedenler sonucunda diğer zihinlerde de meydana geleceği ortaya çıkar. Duyguların biricikliğı fikri bu durumda ortadan kalkmış gibi görünmektedir. O halde makinelerde de benzer bedensel etkileşimler, benzer duygusal durumlar oluşturabilir. İnsan için geçerli olan duygu durumları, mekaniksel olarak anlaşılacağı için yapay zekâda

da görülebilecek bir alt yapı sunmaktadır. Ancak ne insan için ne de yapay zekâ için duygular rasyonalitenin tamamlayıcı unsuru değildir.

Spinoza'ya göre duygular, bedensel etkileşime bağlı olduğundan bu etkileşimler etkin ve edilgin olarak iki şekilde anlaşılmaktadır. Güç ve erdem bedensel etkileşime bağlı olduğu için iyi yaşam pratiği bu anlamda bedensel düzeye indirgenmiş gibi görünmektedir (James, 2014, s. 143). Erdem, mutluluk ve güç zihinsel olarak ele alınırken bununla paralel olarak bedensel bir etkileşime odaklanılmasını sağlamaktadır. Çünkü ideal olan iyi, bedensel etkileşimin kuvvetlenmesini sağlamaktadır. James'in belirtmiş olduğu Spinoza'nın bedene odaklanmış erdem ve güç düşüncesi bedensel ahlak yasasının ortaya çıkmasına neden olur.

Spinoza'nın sisteminde Tanrı ya da Doğa söylemi Tanrı'nın doğayla özdeş olduğunu göstermektedir. Doğadan ayrı konumlandırılan Tanrı, emir ve yasak ürettiği için bu emir ve yasaklar ahlaki erdemleri belirlemektedir. Spinoza'nın Tanrı ile özdeşleştirdiği Doğada, Tanrısal zorunluluk bulunmaktadır. Ona göre Tanrısal yasanın zorunluluğu ile hareket eden insan, bunun bilincinde ise erdemli olarak kabul edilir ve erdem sonucunda mutlulukla dolar. Mutluluk erdem sonucudur yahut ödül değil erdem ta kendisidir (Spinoza, 2016, s. 259).

Erdem ve mutluluğun özdeşleştirilmesi Spinoza felsefesinde ahlak ve duyguların birbiriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ona göre erdem, Tanrısal zorunlulukla elde edilir ve bu zorunluluk, Tanrı'nın kendisini devam ettirme özünü ifade eder. Tanrı'nın modusları da Tanrısal zorunluluk gereği kendisini devam ettirmeye odaklanmıştır. Kendisini devam ettirmeye odaklanmış olan beden ile aynı şekilde kendisini devam ettirmeye odaklanmış zihinsel etkinlik de erdem olarak anlaşılmaktadır. Çünkü zihin ve beden aynı nedensel ilke ile hareket etmektedir ve paralel yasalara tabidir.

Bedensel ve zihinsel olarak kendisini devam ettirmeye odaklanmış zorunlulukla eylemde bulunan insan ile Üç Robot Yasası⁵ arasında benzerlik ilişkisi kurulabilir.

5 Bu üç yasaya sonradan sıfıncı yasa daha eklenmiş dört yasa olmuştur. Sıfıncı yasaya göre "bir robot insanlığa zarar veremez ve insanlığın zarar görmesine seyirci kalmaz" (Erdoğan, 2017, s. 757-758).

1. Robotlar insana zarar veremez ya da zarar gelmesine seyirci kalamaz.
2. Robotlar birinci kuralla çelişmediği sürece insanlar tarafından verilen emirleri yerine getirmek zorundadır.
3. Robotlar birinci ve ikinci yasa ile çelişmediği sürece kendi varlığını korumak zorundadır (Asimov, 2016, s. 48).

Kanaatimize göre Spinoza felsefesi ile bu üç robot yasası arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Çünkü Spinoza'nın moduslar teorisine göre bir insan diğer insanları kendisi gibi Tanrı'nın bir görünüşü olarak göreceğinden onların zarar görmemesi için onların özü olan kendilerini devam ettirmelerine yardımcı olacaktır. Bu durumda başka insanlara zarar vermeyecek, zarar görmesine de seyirci kalmayacaktır. Bu moduslar teorisi "insan insanın kurdudur" şeklinde ifade edilen felsefi söylemle ters düşmektedir. Çünkü insanlar, diğer insanlarla onları ortadan kaldırmak için değil, kendilerini devam ettirmelerine yardımcı olmak için etkileşim kurmaktadır. Bu düşüncenin hâkim olduğu toplumda bilgelik ahlakla özdeştir. Bu toplumda herkes bir diğerini korumakla kendisini görevli hissetmektedir. Diğerini korumaya odaklanmış insan, aynı zamanda kendisini korumuş olacaktır.⁶ Moduslar teorisinden çıkarılan "yakınını sev" anlayışı ve yüce gönüllük⁷ duygusu, birinci robot yasasıyla örtüşmektedir.

İkinci robot yasasına göre, robot kendisine verilen kuralın dışına çıkamaz. Bu noktada robotun, eylemlerini belirli bir zorunlulukla işlediği ortaya çıkar. Spinoza'ya göre aynı şekilde insan da kendisine verilen zorunluluğun dışına çıkamaz. Çünkü evrende her şey Tanrısal zorunluluk ile ortaya çıkmış olan nedensellikte eylemde bulunur. Doğada doğanın kusurlu olduğunu gösterecek herhangi bir örnek olmadığı göz önüne alındığında, robotlar gibi insanın da zorunlulukla eylediği ortaya çıkar. İnsanlar da Tanrısal yasa ile belirlenmiş eylemlerin dışına çıkamamaktadır.

6 "[...] tüm yapıp ettiklerimizi her şeyin ilk ve tek nedeni olan Tanrı'ya atfederiz [...] bu bilgi bize gerçek komşu sevgisini kazandırdığı gibi, bizi hemcinslerimizden hiçbir zaman nefret etmemeye ya da onlara öfkelenmemeye, tersine, onlara yardım edip onları daha iyi duruma getirmeye meyilli hale getirir" (Spinoza, 2015, s. 124).

7 "Bireylerin sadece aklın buyruğu doğrultusunda başka insanlara yardım etmeye ve onları kendilerine dost kılmaya çalışmalarına neden olan arzuyu anlıyorum" (Spinoza, 2006 s. 215).

Üçüncü robot yasası, robotun kendisini devam ettirmesine odaklanmıştır. İnsanda bulunan kendi varlığını devam ettirme arzusu, zorunlu olarak kodlanmış robot için geçerlidir. Çünkü Spinoza'nın felsefesinde, insanın, kendisini Tanrı'nın özü gereği devam ettirmek zorunda olduğu görülmektedir. Üçüncü yasaya göre robota da böyle bir zorunluluk getirildiği görülmektedir.

Üçüncü robot yasasına göre kendisini devam ettirmeye odaklanmış robot ile insan arasında doğrudan bir benzerlik kurulabilir. Çünkü Spinoza'ya göre insan, Tanrı'nın kendisini devam ettirme zorunluluğundan dolayı kendisini devam ettirmeye odaklanmıştır. Spinoza'ya göre Tanrı var olmaması düşünülemeyen olandır. Var olmak zorunda olan Tanrı'nın, görünüşlerinden olan insan da kendi kendisini devam ettirmeye odaklanmıştır. Bu durumda insanın kendisini devam ettirmekten başka bir özünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Robot yasasında olan robotun kendisini devam ettirmeye odaklanması gibi insan da kendisini devam ettirmeye odaklanmıştır ve bunu Tanrısal zorunlulukla oluşturmaktadır.

Tanrısal yasa Spinoza'ya göre belirlenmiş eylemde bulunmayı zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden yapılan eylemden dolayı onun yanlış olduğunu düşünmek yahut tövbe etmek erdemli davranış olarak görülmez (Gómez-Alonso, 2014, s. 21). Zorunluluğun farkına varan erdemli insan, davranışlarının Tanrısal yasadan dolayı olduğunu bilecektir ve pişmanlık duymayacaktır. İnsanların zorunlulukla eylediği gibi yapay zekâ da algoritmik bir zorunlulukla eylemektedir. Bu durumda hem insan hem yapay zekâ doğasının yasasına uygun eylemde bulunmaktadır. Tüm bu söylenenlere bakılırsa Spinoza felsefesinde zorunlulukla eylemde bulunma hali olarak ifade edilen erdem fikri, bunun duygusal karşılığı olan mutluluk düşüncesi, yapay zekânın erdeme ve mutluluğa sahip olabilirliliğini yadsımayı bertaraf edecek mahiyette görünmektedir. Nitekim Spinoza erdemi bedensel olana indirgeyerek mekanik bir varlık telakkisi sunmaktadır. Bedenin tabi olduğu Tanrısal yasa ile insan erdemli ve mutlu olacaktır (Sangiaco, 2015, s. 22). Bu da zorunluluğun farkına varmaktan öte bir anlama gelmemektedir.

Sonuç

Spinoza, bütün var olanları tek bir kaynağın tezahürü olarak bir determinasyon içerisinde değerlendirir. O eylemsellikte ifadesini bulan özgürlüğü, mekanik bütünsellik içerisinde bir bilinç durumu olarak görür, bu minvalde duyguları da sadır oldukları kaynağa göre tasnif eder. Onun bu kaynağı, her halükarda söz konusu deterministik yapının bir unsuru olarak tanımlamasını, yapay zekâ ontolojisinin anlaşılmasına dair elverişli bir zemin olarak okumak mümkündür.

Tanrısal yasadan dolayı insanın kendisine verilen belirlenimin dışına çıkmaması durumuyla aynı şekilde yapay zekâ da kendisine verilen algoritmanın dışına çıkamamaktadır. Donanımın, yazılımın kendisine verdiği komutların dışına çıkamaması, onun zorunlulukla eylediğini gösterir. Bu durum erdem ve duygu fikrinin felsefi olarak soruşturulmasına engel değildir. Çünkü insan da kendisine verilen yasanın dışına çıkabilen bir varlık değildir. Üç robot yasası, ahlaki olarak robotun eylemlerini denetleyen bir sistem önermektedir. Bu bakımdan zorunlulukla doğrudan ilişkili bir ahlaki sistem ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde erdem ve duygular da söz konusu mekanizmanın bir parçası olup bu minvalde yapay zekâ ontolojisinden tefrik edilmek için yeter nitelikler değildir.

Öte yandan insanın sıradan bir varlık olarak görüldüğü bu ontolojideki bütün eylemsellikler, bu zorunluluğun bir parçası olarak ortaya çıktığı için gerçekte bütün farklılıklar sadece olması gerekenin zorunlu olarak olmasından başka bir anlama gelmemektedir. Hiyerarşinin mantıksal düzlemde ortadan kalktığı ve bu durumun farkına varmanın erdem ve ahlak olarak telakki edildiği bu ontolojide hakikat ve sanallık arasındaki sınırdan da bahsetmenin mantıksallığı bulunmamaktadır. Geriye bütün bunların farkına varmak için bir öz bilinç kalmaktadır. Bize göre yapay zekânın bir öz bilince sahip olup olmadığı meselesi, gerçekte insanın bir öz bilince sahip olup olmadığı kadar kapalı ya da açık bir meseledir.

KAYNAKÇA

- Asimov, I. (2016). Ben robot. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Atış, N. (2015). Spinoza felsefesinde beden ile zorunlu birlik içerisindeki ruhun gücü. (Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi(20), 143-160.
- Beşler, P. (2009). Spinoza felsefesinde beden-bilinç bağlamında özgürlük, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Copleston, F. (2013). Felsefe tarihi modern felsefe spinoza (Çev.: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea.
- Deleuze, G. (2000). Felsefe dersleri; Spinoza Üzerine On Bir Ders. (U. Baker, Çev.) Ankara: Öteki Yayınları.
- Erdoğan, M. (2017). Sıfırinci yasa. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(3), 746-759.
- Fensel, D. (2001). Ontologies: a silver bullet for knowledge management and electronic commerce. Verlag Berlin Heidelberg: Springer.
- Göktaş, H. R. (2011). Zihnün evreni. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gómez-Alonso, M. (2014). Spinoza on freedom, individual rights and public power. Universidad pontificia de salamanca (40), 11-34.
- James, S. (2014). Spinoza, the body, and the good life. M. J. Kisner, & A. Youpa İçinde, Essays On Spinoza's Ethical Theory (S. 143-159). Published To Oxford Scholarship.
- Ramond, A. (2014). Spinoza sözlüğü. (B. Şişman, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Sangiaco, A. (2015). Spinoza and relational autonomy: an outline. (M. Eckert , & G. Cunico, Dü) Orientierungskrise. Herausforderung Des Individuums In Der Heutigengesellschaft , 19-27.
- Spinoza, B. D. (2006). Geometrik düzene göre kanıtlanmış ve beş bölüme ayrılmış olan etika (Çev.: Hilmi Ziya Ülken). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Spinoza, B. D. (2015). Kısa inceleme. (E. Ayhan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Spinoza, B. D. (2016). Ethica geometrik yöntemle kanıtlanmış ve beş bölüme ayrılmış ahlak (Çev.: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Türkyılmaz, İ. (2008). Semantik web teknolojileri. Akademik Bilişim. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi., S.325-331.